

Укладення мирової угоди під час здійснення судочинства та у виконавчому провадженні

Є. О. Ятченко,

кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри господарського права
юридичного факультету Київського національного
університету технологій та дизайну

Досліджуються правова природа, особливості мирової угоди як правочину, порядок укладення та виконання мирової угоди в Україні. Значна увага приділяється розгляду затвердження мирової угоди під час здійснення судочинства в цивільних і господарських справах та у виконавчому провадженні.

Ключові слова: мирова угода, правочин, укладення, затвердження та виконання мирової угоди.

Ятченко Е. А. Заключение мирового соглашения при осуществлении судопроизводства и в исполнительном производстве

Исследуются правовая природа, особенности мирового соглашения как сделки, порядок заключения и исполнения мирового соглашения. Большое внимание уделяется утверждению мирового соглашения при совершении судопроизводства в гражданских и хозяйственных делах и в исполнительном производстве.

Ключевые слова: мировое соглашение, сделка, заключение, утверждение и исполнение мирового соглашения.

Iatchenko Ievgen. Settlement agreement during the proceedings and in the enforcement proceedings

It has been investigating the legal nature, features like transaction settlement, the procedure for concluding and implementing settlement agreement in Ukraine. In the article the great attention is devoted to pointing out of the approval of the settlement agreement during the proceeding in civil and commercial matters and in enforcement proceedings.

Key words: settlement agreement, transaction, concluding, approval and implementing settlement agreement.

Переважна більшість цивільних та господарських спорів традиційно вирішуються в судовому порядку, а рішення судів виконуються в примусовому порядку органами державної виконавчої служби. При цьому процес, який триває до прийняття рішення судом, а також процес виконання цього рішення потребують значних витрат часу, коштів та зусиль сторін спору. Відповідно виникає потреба в тому, щоб при досягненні належного захисту прав сторін мінімізувати несприятливі фактори, якими супроводжується процес прийняття та виконання рішення суду. Звичайно, шляхи вирішення цієї проблеми

© Ятченко Євген Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права юридичного факультету Київського національного університету технологій та дизайну

можуть бути різними, однак одним із найбільш ефективних, на нашу думку, є проведення переговорів між сторонами, який завершується укладенням мирової угоди.

Слід врахувати і той факт, що законодавство України не лише допускає, а й заохочує сторони до укладення мирової угоди як під час здійснення судочинства, так і у виконавчому провадженні. Для того, щоб сторони більше послуговувалися таким засобом вирішення спорів, як мирова угода, потрібно науковцям та практикуючим юристам більше пропагувати ідею альтернативного вирішення спорів, а також розробляти теорію мирової угоди.

Значну увагу дослідженню базових положень теорії про угоду в цілому та мирову угоду в цивільному процесі зокрема приділяли вітчизняні науковці: Ю.В. Білоусов, Т.В. Боднар, О.Г. Бортнік, М.В. Венецька, О.В. Дзера, В.В. Комаров, В.М. Коссак, В.А. Кройтор, Н.С. Кузнецова, Д.Д. Луспеник, В.В. Луць, Ю.Д. Притика, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан, М.М. Ясинок та ін. Однак питанню врахування особливостей укладення мирової угоди, особливо у виконавчому провадженні, дослідженню проблем визнання та контролю за виконанням мирової угоди зазначеними науковцями приділяється недостатня увага. Відтак розглянемо інститут мирової угоди, зокрема порядок і особливості укладення мирової угоди при здійсненні судочинства та у виконавчому провадженні для пошуку шляхів оптимізації процесу укладення мирової угоди.

Перш ніж перейти до дослідження порядку та особливостей укладення мирової угоди, доцільно зосередити певну увагу на сутності мирової угоди та відмінностях між угодою в традиційному розумінні та мировою угодою. Як зазначає О.Г. Бортнік, відносно правової природи мирової угоди в науці існують різні погляди: одна група вчених розглядає мирову угоду як договір, зокрема як новацію, інша – зосереджує увагу на процесуальній природі мирової угоди, третя група відстоює позицію, відповідно до якої при укладенні мирової угоди учасники процесу повинні керуватися як нормами матеріального, так і процесуального права¹. З тією позицією, що мирова угода є новацією, погодитися не можна, оскільки, хоча мирова угода певною мірою й подібна до таких способів припинення зобов'язань як зарахування, новація, відступне, прощення боргу, однак відрізняється від них своєю сутністю. Поряд із цим мирова угода набуває ознак правочину після її укладення, а відтак має й матеріальну природу. Відповідно не можна погодитися з тим, що мирова угода має виключно процесуальну природу. Звичайно, мирова угода укладається лише між учасниками спору, затверджується суддею, тобто її укладення можливе лише в рамках розгляду справи в суді, однак мирова угода за змістом є договором, виконуватися вона має сторонами після закінчення судового процесу як договір. Тобто після укладення та затвердження мирової угоди між сторонами спору виникають договірні правовідносини, реалізація яких виходить за межі судового розгляду. За своєю сутністю мирова угода поєднує в собі як елементи науки цивільного

¹ Бортнік О. Г. Мирова угода у цивільному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О.Г. Бортнік. – Х., 2007. – С. 9.

права, так і цивільного процесуального права. Оскільки мирова угода є цивільно-правовим правочином, спрямованим на зміну або припинення цивільних прав та обов'язків сторонами, а відтак вона є об'єктом регулювання нормами цивільного права. З іншого боку, затверджена мирова угода призводить до припинення провадження у справі, а тому має регулюватися нормами цивільного-процесуального права. Отже, слід підтримати позицію, відповідно до якої при укладенні мирової угоди учасники процесу повинні керуватися як нормами матеріального, так і процесуального права, оскільки мирова угода має дуалістичну природу.

На нашу думку, заслуговує на увагу позиція науковців щодо правової природи мирової угоди, зокрема розгляду її як домовленості сторін та як підстави виникнення у сторін прав та обов'язків. М.В. Венецька розуміє угоду в двох аспектах: 1) як домовленість двох або більше сторін, що спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків; 2) як правомірна вольова погоджена дія, юридичний факт, що є підставою для виникнення прав та обов'язків сторін². Дійсно, як підписанню сторонами договору, так і укладенню мирової угоди передує усна домовленість сторін, і в окремих, передбачених законом випадках, допускається укладення договорів в усній формі, тобто сторонами вчиняється відповідний правочин і така дія є юридичним фактом. Якщо ж домовленість не спрямована на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, то її не можна вважати ні договором, ні мировою угодою.

Слід зазначити, що терміном «правочин» охоплюються поняття «договір» та «угода», а тому і цивільно-правовий договір, і мирова угода є правочинами. Це положення знайшло законодавче закріплення в п.1 ч.2 ст. 11 ЦК України, оскільки договори та інші правочини є підставами виникнення цивільних прав та обов'язків. Відповідно мирова угода за своєю сутністю є правочином і однією з підстав виникнення цивільних прав та обов'язків.

Серед особливостей такого правочину, як мирова угода, слід виділити те, що сфера застосування мирової угоди порівняно із договором значно вужча, оскільки укласти мирову угоду в процесуальних та виконавчих правовідносинах можуть лише сторони, а також їхні представники, за наявності відповідних повноважень, при цьому іншим суб'єктам процесуальних та виконавчих правовідносин законодавець такого права не надає. В цивільному ж праві договори можуть укладати всі учасники цивільних відносин. Отже, укладення мирової угоди передбачає наявність спеціального суб'єктного складу, що впливає із специфіки процесуальних та виконавчих правовідносин.

Слід також врахувати, що згідно з ч.1 ст. 175 ЦПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета спору. Відповідно законодавець у такий спосіб обмежує зміст зазначеної угоди, оскільки у разі, якщо зміст угоди між сторонами не стосуватиметься предмета спору, то така угода є цивільно-правовим договором, а не мировою угодою. У виконавчому провадженні згідно із ч.3 ст.12 Закону України «Про

² *Енциклопедія. цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; відп. ред. Я.М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2009. – С. 840.*

виконавче провадження» (далі – Закону), сторони мають право укласти мирову угоду лише про закінчення виконавчого провадження. Учасники ж цивільно-правових відносин мають право укласти фактично будь-які угоди, зміст яких не суперечить законодавству та моральним засадам суспільства. Отже, мирова угода укладається в рамках судового спору або виконання судового рішення, метою її укладення має бути врегулювання спору або закінчення виконавчого провадження, при цьому зміст мирової угоди у судовому процесі повинен стосуватися предмета спору, а у виконавчому провадженні виконання рішення суду. Відповідно як особливість мирової угоди слід розглядати обмеження її положень за змістом лише визначеною законодавцем сферою.

Крім цього, у процесуальних та виконавчих відносинах мирова угода набуває чинності лише за умови визнання її судом, участь же суду у визнанні цивільно-правової угоди (договору) не передбачена. Отже, третьою особливістю мирової угоди є її затвердження саме судом. Слід зазначити, що норми про затвердження мирової угоди лише судом є дискусійними і не завжди виправданими. На думку О. Святогора, мирова угода є особливим видом цивільно-правової угоди, яка укладається безпосередньо в господарському процесі, при цьому слід враховувати і те, що угода за звичайних умов вважається укладеною при досягненні згоди з усіх її істотних умов, що ж до мирової угоди закон ставить додаткові вимоги про наявність обов'язкової письмової форми та затвердження її судом, тобто мирова угода набуває чинності з моменту винесення відповідної ухвали судом³.

Необхідність письмової форми для мирової угоди чи її обов'язкове затвердження не викликає особливих заперечень. Ще за часів Юстиніана, як зазначає М.М. Ясинок, мирові угоди повинні були відповідати певним вимогам, не зважаючи на те, що такі угоди були приватною справою сторін спору, при цьому кожна мирова угода мала затверджуватися посадовою особою, якою, як правило, був претор або суддя⁴. Як бачимо, за часів римського приватного права затвердити мирову угоду сторін міг не лише суддя, а й інша посадова особа. В наш час також обов'язковою умовою дійсності переважної більшості договорів є їх укладення у письмовій формі, при цьому частина договорів передбачає обов'язкове їх посвідчення нотаріусом та державну реєстрацію. Тобто усна домовленість сторін договору, яка спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків має набути відповідної письмової форми з метою захисту інтересів сторін. Вимога щодо письмової форми пред'являється й до мирової угоди, однак затвердити її має лише суд.

У виконавчому провадженні відповідно до ч.3 ст.12 Закону мирову угоду також має затвердити суд. Слід зазначити, що законодавець не конкретизує, який саме суд: той, що виніс рішення, або якийсь інший має винести ухвалу

³ Святогор О. Застосування мирової угоди в господарському процесі та виконавчому провадженні: окремі аспекти / О. Святогор // Право України. – 2003. – № 1. – С. 79.

⁴ Ясинок М. М. Мирова угода у цивільному судочинстві: історико-правовий аспект та перспективи розвитку / М.М. Ясинок // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 5. – С. 47.

про затвердження мирової угоди, як і процедуру звернення до суду із вирішення цього питання. Цілком можливим у цій ситуації може бути застосування за аналогією порядку звернення до суду, який видав виконавчий документ, що передбачено ст. 36 Закону для випадку звернення державного виконавця або сторін із заявою про відстрочку або розстрочку виконання, встановлення або зміну способу і порядку виконання рішення. Однак слід врахувати, що у зазначених випадках одна із сторін виконавчого провадження може і заперечувати проти відстрочки чи розстрочки виконання, зміни порядку виконання тощо, тобто можливий спір між боржником і кредитором у цьому питанні, а відтак вирішення цього питання саме судом є цілком доречним. У випадку ж мирової угоди спір між сторонами щодо її змісту відсутній, функція ж суду зводиться до визнання цієї мирової угоди державою та перевірки її умов як правочину на відповідність законодавству. У випадку укладення договору, предметом якого виступає нерухоме майно, цю функцію виконує нотаріус. На нашу думку, затверджувати мирову угоду у виконавчому провадженні повинен мати право і державний виконавець як представник держави, за умови, що укладенням мирової угоди не порушуються права інших осіб, а відтак у ч.3 ст.12 Закону слід замінити текст «затверджується судом» на «затверджується судом або державним виконавцем». Тоді відпадає потреба на час розгляду заяви про затвердження мирової угоди судом зупиняти виконавче провадження, а якщо суд, який видав виконавчий документ, знаходиться за сотні кілометрів від органу, який виконує рішення, то процедура затвердження мирової угоди судом займе тривалий час і таке зупинення виконавчого провадження стає ще менш доцільним.

Крім цього, слід врахувати, що в цивільному та господарському процесі мають місце численні переноси розгляду справ, наступне засідання може бути призначене, наприклад, через місяць. При цьому сторони судового спору в проміжку між судовими засіданнями можуть дійти згоди про укладення мирової угоди і тоді вони вимушені бути чекати наступного засідання суду, який має затвердити складену ними у письмовій формі мирову угоду. Пропонується надати сторонам спору, які уклали мирову угоду, право на звернення до суду, який розглядає справу, із спільною заявою про затвердження мирової угоди. Така заява із доданим текстом мирової угоди має бути розглянута судом у стислі строки, наприклад, три дні, можливо навіть без участі сторін, як це має місце у наказному провадженні. При цьому, як зазначає Д.Д. Луспенник, умови мирової угоди мають бути сформульовані так, щоб у майбутньому в сторін із цього приводу не виникало розбіжностей, щоб вони були спроможні виконати умови мирової угоди, а також, щоб вона не суперечила закону та не порушувала законні інтереси інших осіб⁵. За наявності зазначених недоліків мирової угоди суд має винести ухвалу про відмову в затвердженні мирової угоди із зазначенням причин такої відмови. Після усунення причин відмови мирова угода у зміненому вигляді може бути подана на повторний розгляд суду.

⁵ *Позовне провадження*: монографія / [В.В. Комаров, Д.Д. Луспенник, П.І. Радченко та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – С. 310.

Оскільки законодавець не пропонує на законодавчому рівні визначення поняття «мирова угода», існують певні розбіжності в розумінні цього поняття науковцями, то пропонується наступне визначення: мирова угода – це правочин, що укладається сторонами процесуальних та виконавчих правовідносин з метою врегулювання спору або закінчення виконавчого провадження, регламентується нормами матеріального та процесуального права, має встановлені законодавцем обмеження щодо змісту і підлягає затвердженню судом або іншою посадовою особою.

Слід погодитися із позицією О. Святогора, що існують відмінності між мировою угодою, укладеною до винесення рішення судом, та мировою угодою, що укладається в процесі виконавчого провадження⁶. Ці відмінності лежать не лише в площині мети та змісту мирової угоди, а й порядку укладення та затвердження. тому цілком можливим є затвердження різних видів мирових угод різними посадовими особами, зокрема суддею, державним виконавцем тощо. Зокрема, Е.В. Сгара досліджує особливості дії інституту мирової угоди в рамках процедури неспроможності⁷, а С. Коссак – мирову угоду в третейському розгляді, звертаючи увагу, що умови мирової угоди відображаються в рішенні третейського суду⁸. Отже, можливий поділ мирової угоди як правочину, відмінного від договору, на види.

Заслуговує на окреме дослідження і питання виконання мирових угод, враховуючи особливості кожного виду. Як зазначає О.Г. Бортнік, мирова угода має переваги перед рішенням суду не тільки в економії часу та матеріальних витрат суду, а й впливає на добровільність виконання мирової угоди поряд з рішенням суду. Однак законодавство не містить чітких гарантій примусового виконання мирових угод, визнаних судом, що створює проблеми у судовій практиці. Відтак пропонується надати право суду на вжиття заходів контролю та забезпечення виконання мирової угоди за правилами, які передбачені для забезпечення позову⁹. Однак подальше супроводження виконання мирової угоди не є обов'язком суду, і в такому випадку дискусійною стає економія часу та матеріальних витрат суду. Крім цього, немає гарантій, що у боржника виявиться майно, на яке можна накласти арешт для забезпечення виконання мирової угоди.

Слушною є пропозиція О. Батожської розглядати мирову угоду як зобов'язання сторін у цивільно-правовому розумінні, при цьому мирова угода – це правочин, на який поширюються норми цивільного законодавства про недопустимість односторонньої відмови від зобов'язання, а ухвала суду про визнання мирової угоди та закриття провадження у справі має відповідати вимогам, що пред'являються до виконавчого документа¹⁰. На нашу думку, до

⁶ Святогор О. Цит. праця. – С. 80.

⁷ Сгара Е. В. Використання інституту мирової угоди у процедурі банкрутства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 – господарське право; господарське процесуальне право / Е.В. Сгара. – Донецьк, 2005. – С. 9.

⁸ Коссак С. Мирова угода в третейському розгляді / Коссак С. // Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів в Україні : матеріали другого Львівського міжнародного форуму. – Львів, 2009. – С. 73.

⁹ Бортнік О.Г. Цит. праця. – С. 12-15.

¹⁰ Батожська О. Проблеми виконання мирових угод у цивільному процесі / О. Батожська // Підприємство, господарство і право. – 2013. – № 3. – С. 50.

змісту мирової угоди обов'язково слід включати положення про відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов мирової угоди, не зайвим буде і надання гарантій третіми особами. За таким умов у разі порушення зростатиме розмір майнового відшкодування, що слугуватиме компенсацією за штучне затягування виконання зобов'язання недобросовісною стороною мирової угоди. Оскільки мирова угода підлягає затвердженню в державному органі, то її варто прирівняти до зобов'язання, яке завірене нотаріусом. Тому для початку його примусового виконання буде достатньо виконавчого напису нотаріуса, який є підставою для порушення виконавчого провадження.

Отже, по-перше, слід підтримати позицію науковців щодо комплексного характеру та дуалістичної природи мирової угоди. При регулюванні відносин, що виникають при укладенні та після укладення мирової угоди, слід керуватися як нормами матеріального, так і процесуального права. Слід розглядати мирову угоду як зобов'язання сторін у цивільно-правовому розумінні, при цьому на мирову угоду мають поширюватися норми цивільного законодавства про недопустимість односторонньої відмови від зобов'язання.

По-друге, мирова угода – це правочин, що укладається сторонами процесуальних та виконавчих правовідносин з метою врегулювання спору або закінчення виконавчого провадження, регламентується нормами матеріального та процесуального права, має встановлені законодавцем обмеження щодо змісту і підлягає затвердженню судом або іншою посадовою особою.

По-третє. Серед особливостей мирової угоди слід виділити такі: сфера застосування мирової угоди порівняно із договором значно вужча; обмеження її положень за змістом лише визначеною законодавцем сферою; обов'язкове її затвердження судом або іншою уповноваженою державою особою. Можливий поділ мирової угоди як правочину, відмінного від договору, на види.

По-четверте, доцільно надати право затверджувати мирову угоду у виконавчому провадженні державному виконавцю як представнику держави, за умови, що укладенням мирової угоди не порушуються права інших осіб.

По-п'яте. До змісту мирової угоди слід включати положення про додаткову відповідальність. Оскільки мирова угода підлягає затвердженню в державному органі, то її варто прирівняти до зобов'язання, яке завірене нотаріусом, і у разі неналежного її виконання мирова угода може бути виконана у примусовому порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Iatchenko Ievgen. Settlement agreement during the proceedings and in the enforcement proceedings

The vast majority of civil and commercial disputes traditionally resolved in court, and the trial as well as the implementation of this decision will require significant investment of time, money and effort disputing parties. Accordingly, there is a need to minimize the adverse factors that accompany the process of adoption and enforcement of the judgment. Of course, solutions to this problem may be different, but one of the most effective, in my opinion, is the way of negotiations between the parties, which ends a settlement agreement. The purpose of this scientific work is to promote the idea of alternative dispute resolution and use of a settlement agreement as a means of dispute resolution.

Regarding the legal nature of the settlement agreement in science there are different views: one group of scientists is considering a settlement agreement as a contract, particularly as

innovation, the other - focus on the procedural nature of the settlement agreement, the third team defends the position according to which at the conclusion of a settlement agreement actors should be guided both substantive and procedural law. The author supports the position of the third group of scientists on the complex nature and the dual nature of the settlement agreement. When regulating relations arising in the negotiation and after settlement agreement should be guided both substantive and procedural law, and therefore should be seen as a liability settlement agreement the parties in the civil law sense, while the settlement agreement should apply the rules of civil legislation on the inadmissibility of unilateral refusal to commitments.

By examining concepts and features of the settlement, offers the following definition: settlement - a transaction concluded by the parties procedural and executive relationships to resolve the dispute or close the enforcement proceedings governed by substantive and procedural law, has set legislator restrictions on content and subject approval by a court or other official. Among the features of the settlement agreement should be the following: the scope of the settlement agreement, compared with the contract, is much narrower; restrictions on the content of its provisions only defined the scope of the legislator; its approval is required by a court or other authorized person in this state.

According to the current legislation of Ukraine in the enforcement proceedings must approve the settlement agreement the court. It should be noted that the legislator does not specify which court, one that made the decision or any other, has a ruling approving a settlement agreement, as well as the procedure for appeal to the court in this matter. It is possible in this situation may be the use of similar appeal to the court order, as is the case in the appeal of the performer or parties with an application for a postponement or installment execution, setting or changing the method and manner of execution. However, please note that in these cases one party enforcement proceedings may object to the postponement or installment execution, change the order of execution so that is possible is the existence of a dispute between the debtor and creditor in this regard. In the case of a dispute settlement agreement between the parties on its content missing, the function of the court is reduced to the recognition of a settlement agreement and review the state of the transaction on terms as the relevant legislation. It is proposed to grant the right to approve the settlement agreement in the enforcement proceedings state performer as a representative of the state, provided that the settlement agreement does not violate the rights of others. In this case, there is no need to stop the enforcement proceedings at the time of the application for approval of a settlement agreement by the court.

The actual problem in Ukraine is the voluntary execution of the settlement agreement, including the content of the settlement agreement proposed to include provisions on additional responsibilities. Because the settlement is subject to approval by a public body, it should equate to the obligation certified by a notary public, and in case of improper execution of the settlement agreement can be executed by force on the basis of executive notary.

Key words: settlement agreement, transaction, concluding, approval and implementing settlement agreement.